

Fondacija Centar za javno pravo

Odluka Visokog predstavnika u Bosni i Hercegovini o zabrani negiranja ratnih zločina

1. Uvod

2. Ustavna pozicija OHR

3. Uvid u normativ člana 145a Krivičnog zakona BiH

3.1. Sadržaj člana 145a KZ BiH

3.2. *Nomotehničke manjkavosti st. (3), člana 145a KZ BiH ili bosanskohercegovački pravni formalizam?*

3.1.1. Kvalitet zakonitosti

3.1.2. Neophodnost u demokratskom društvu i srazmjernost legitimnom cilju

3.1.3. Krivično djelo apstraktnog ugrožavanja

3.1.4. Fleksibilnost norme

4. Reakcija Narodne skupštine RS na Odluku OHR – kršenje principa normativne hijerarhije iz čl. III/3.b) Ustava BiH

5. Zaključak

1. Uvod

Nakon bezuspješnih pokušaja domaće vlasti¹ da Bosnu i Hercegovinu (BiH) pridruži krugu evropskih država koje su inkriminirale javno propagiranje i promoviranje ksenofobičnih i negatorskih ideologija², 22. jula 2021. godine ured Visokog predstavnika u BiH (OHR) je objavio Odluku kojom se donosi Zakon o dopuni Krivičnog zakona BiH (Odluka OHR). Njome je ekstenzivno dopunjen normativ djela iz čl. 145a Krivičnog zakona BiH (KZ BiH) „Izazivanje

¹ Riječ je o bezuspješnim inicijativama iz 2009, 2011, 2016. i 2017. godine za usvajanje normativnog okvira na nivou BiH kojim bi se reguliralo pitanje zabrane negiranja ratnih zločina.

² Sve države evropskog pravnog kruga usvojile su zakonodavstvo kojim se zabranjuje negiranje holokausta, zločina genocida, zločina protiv čovječnosti i ratnih zločina. Detaljan prikaz u L. Muftić, *Zabrane negiranja genocida u EU, BiH i regionu: komparativno-pravni pregled*, Sarajevo 2017. Dostupno na: http://www.fcjp.ba/templates/ja_avian_ii_d/images/green/Lamija_Muftic.pdf, očitavanje 29. 08. 2021.

nacionalne, rasne i vjerske mržnje, razdora i netrpeljivosti”.³ Posebno je značajna odredba iz st. (3) kojom se zabranjuje negiranje genocida, zločina protiv čovječnosti i ratnih zločina relevantnih sudova. Bez obzira na činjenicu da Odluka OHR neutralno podstiče kulturu sjećanja u istinitosti i pravednosti⁴, te podjednako važi za sve građane BiH, njeno usvajanje proizvelo je sprostavljenе političke reakcije.

Osporavajući ustavni legitimitet OHR da intervenira u pravni sistem BiH, uslijedila je konsolidacija političke pozicije i opozicije u Republici Srpskoj (RS). Rezultat je blokada rada institucija BiH putem predstavnika političkih partija iz RS⁵ i usvajanje zakona u Narodnoj skupštini RS (NSRS) kojim se RS izuzela iz opsega i primjene Odluke OHR sa obećanjem da će biti zaštićeni svi građani RS koji budu negirali ratne zločine. Na drugoj strani je jedan dio političara u Federaciji BiH dočekaо Odluku OHR kao civilizacijski standard⁶, koji je u funkciji uspostave pravne države⁷, uz istovremeni poziv Tužilaštvu BiH da odlučno postupа u skladu sa novim odredbama KZ BiH⁸. Pravna dimenzija problema nešto je bolje osvijetljena interpretacijama iz stručne zajednice kojima se ukazuje na pravne manjkavosti dopuna KZ BiH. Stavovi variraju od kvalifikacija da Odluka OHR predstavlja akt pravne tiranije⁹ i ne nudi jasnu distinkciju kada jamstvo na odbranu prelazi u područje inkriminacije branioca¹⁰, do zaključaka

³ Odluka kojom se donosi Zakon o dopuni Krivičnog zakona BiH iz Glave XV „Krivična djela protiv slobode i prava čovjeka i građanina“. Sl. gl. BiH 46/21.

⁴ Prema I. Šarčević, *Kako uči u kulturu sjećanja?*, Sarajevo 2019. Dostupno na: http://www.fcjp.ba/analize/Ivan_Sarcevic2-Kako_uci_u_kulturu_sjecanja.pdf, očitаnje 30. 08. 2021.

⁵ "Mi predstavnici stranaka iz RS-a odlučili smo da nećemo učestvovati u radu u Predsjedništvu, Parlamentu i Vijeću ministara BiH. Srpski predstavnici neće učestvovati u radu i neće donositi odluke dok se ovo ne riješi" – N. Čubrilović, predsjednik NSRS. V. <https://www.slobodnaevropa.org/a/inzko-zakon-negiranje-genocida-bih-dodik/31377554.html>. V. dodatno zaključke predsjednika političkih partija sa sjedištem u RS od 30. 07. 2021. Dostupno na: <https://www.narodnaskupstinars.net/>, očitаnje 04. 09. 2021.

⁶ B. Izetbegović, dostupno na: <https://www.aa.com.tr/ba/balkan/izetbegovi%C4%87-inzkova-odluka-o-zabrani-negiranja-genocida-ljudska-i-civilizacijska/2312149>. Očitаnje: 29. 08. 2021.

⁷ N. Nikšić, dostupno na: <https://radiosarajevo.ba/vijesti/bosna-i-hercegovina/sdp-odluka-inzka-je-ispravna-i-nuzna-za-pomirenje-u-bih/424946>. Očitаnje: 30. 08. 2021.

⁸ Zaključci Predsjedništva SDA usvojeni na 12. redovnoj sjednici od 02. 08. 2021. Dostupno na: <https://www.sda.ba/vijest/zakljucci-predsjednistva-sda/1408>, očitаnje 29. 08. 2021.

⁹ Kvalificirajući Odluku OHR kao akt pravne tiranije, Milan Blagojević je podnio ostavku na funkciju sudije Okružnog suda u Banja Luci. Dostupno na: <https://www.nezavisne.com/novosti/kolumne/Milan-Blagojevic-podnosi-ostavku-zbog-Incka-Odgovor-kriminalu-OHR-a/672989>, očitаnje 29. 08. 2021.

¹⁰ Pred Sudom BiH odgođeno je suđenje za ratne zločine počinjene u Vlasenici zbog tvrdnje branilaca da ne znaju granicu do koje smiju ići u odbrani optuženih. Dostupno na: <https://detektor.ba/2021/07/28/djuric-mane-i-ostali-zbog-inzkove-odluke-odgodjeno-sudjenje-za-zlocine-u-vlasenici/>. Iako su naknadno sudska vijeća Suda BiH potvrdila da zakoni o advokaturi predstavljaju adekvatnu pravnu zaštitu braniocima optuženih za ratne zločine, i dalje se zastupaju i promoviraju oprečni pravni stavovi. U tom pravcu advokat M. Stojanović: „[V]ječina advokata nije zadovoljna ovakvim stavom iz prostog razloga što to ne znači ništa. Šta ukoliko Tužilaštvo BiH procijeni drugačije i podigne optužnicu protiv nekog od advokata. Ili šta će se desiti ako neko drugo sudsko vijeće procijeni drugačije. (...) Zbog svega toga advokati i dalje traže izjašnjenje o ovom pitanju.“ Dostupno na: https://www.glassrpske.com/cir/novosti/vijesti_dana/miodrag-stojanovic-advokat-o-problemima-zbog-inckovog-zakona-sudije-tvrde-da-smo-zasticeni-ali-sta-cemo-sa-tuziocima/379077. Slično i predsjednik Advokatske komore RS D. Mrša: „Šta je ako nije javno upravo iznošenje odbrane u krivičnom postupku? Da li će advokat odgovarati za iznošenje odbrane, ukoliko bude u prilici da negira izvršenje djela koje se stavlja njegovom branjeniku na teret? Da li su advokatima na ovaj način praktično svezane ruke, a suština odbrane u krivičnim predmetima izgubila svaki smisao.“ Dostupno na: https://www.glassrpske.com/lat/novosti/vijesti_dana/pogledi-inckov-udar-na-pravnicku-struku/378930. Istovremeno je pokrenuta inicijativa za pružanje usluga odbrane za sve građane RS koji budu

da st. (3), čl. 145a KZ BiH sadrži nomotehničke slabosti koje će onemogućiti pravosuđe da efikasno primjeni normu¹¹, odnosno dovesti do teškoća u tumačenju, posebice imajući u vidu visok standard dokazivanja posljedice djela¹².

Komplementarno „sindromu“ nekažnjivosti govora mržnje¹³ koji je postao komunikacijska politička norma¹⁴, reakcije NSRS i primjedbe pravničke zajednice generiraju bojazan da bi čl. 145a KZ BiH mogao ostati bez efikasne primjene i konkretnih učinaka. Ovo prije svega vrijedi za st. (3) koji po svom sadržaju predstavlja dugo očekivani okvir zabrane negiranja ratnih zločina i njihovog veličanja u BiH. S tim u vezi, u nastavku će se prezentovati ustavna pozicija OHR. Dalje će se kroz prizmu standarda slobode izražavanja iz čl. 10 Evropske konvencije o ljudskim pravima (EKLJP) provjeriti da li dopune KZ BiH omogućuju efikasno krivično gonjenje za govor mržnje. U zaključku će se ispitati ustavnost zakona koji je usvojila NSRS.

2. Ustavna pozicija OHR

Prema Aneksu X Opšteg okvirnog sporazuma za mir u BiH (Dejtonski sporazum), OHR ima mandat da nadgleda implementaciju civilnih aspekata Dejtonskog sporazuma – uključujući i Ustava BiH, sa ovlaštenjem njegove konačne interpretacije.¹⁵ Nadležnosti OHR sadržajno su konkretizovane dodjelom „Bonskih ovlaštenja“ prema kojima Visoki predstavnik ima ovlaštenje nametanja zakona i obavezujućih odluka kada to smatra neophodnim, a u cilju efikasne provedbe Dejtonskog sporazuma i nesmetanog funkcionisanja institucija javne vlasti u BiH.¹⁶

Ovakve nadležnosti su potvrđene u odluci Ustavnog suda BiH (US BiH) U-9/00 u kojoj je razmatran ustavni položaj i ovlaštenje Visokog predstavnika da intervenira u pravni sistem BiH. Svrstavajući BiH u državu specijalnih političkih okolnosti, u kojima Parlamentarna skupština

krivično gonjeni prema normativu Odluke OHR. Dostupno na: <https://www.klix.ba/vijesti/bih/mladicev-branilac-branko-lukic-sto-advokata-ce-braniti-srbe-koji-negiraju-genocid/210812131>, očitavanje 30. 09. 2021.

¹¹ Osvrt sudije Suda BiH B. Perić: *Aberratio Ictus Valentina Incka?* Dostupno na: <https://www.6yka.com/novosti/branko-peric-aberratio-ictus-valentina-incka>, očitavanje 30. 08. 2021.

¹² N. Šarić zamjenik Glavnog tužioca Kantonalnog tužilaštva Posavskog kantona. Dostupno na: <https://detektor.ba/2021/07/30/nedostatak-prakse-izazov-za-procesuiranje-negiranja-genocida-i-drugih-zlocina/>, očitavanje 29. 08. 2021.

¹³ Pretraga baze podataka Suda BiH navodi na zaključak da je riječ o svega dvije pravosnažne presude u krivičnom postupku provedenom temeljem čl. 145a KZ BiH. Za tematiku ovu analize je relevantna presuda S1 3 K 020812 17 Kž2. Dostupno na: <http://www.sudbih.gov.ba/pretraga/odluke?-odluke=1&godina=2017&odjel=0&vrsta=0&keyword=>, očitavanje 29. 08. 2021.

¹⁴ D. Lučka, *Govor mržnje kod političara u BiH*, 2021. godina. Dostupno na: <https://bosnia-and-herzegovina.fes.de/vijesti/default-36849b9e7b>. V. još Memorijalni centar Srebrenica, *Izveštaj o negiranju genocida u Srebrenici 2021*, Srebrenica 2021. Dostupno na: <https://srebrenicamemorial.org/assets/files/1625819630-izvjestaj-o-negiranju-genocida-za-2021-godinu-bosanski-jezik.pdf>, očitavanje 29. 08. 2021.

¹⁵ Čl. I, u vezi s čl. V Aneksa X Dejtonskog sporazuma. Dostupno na: <http://www.ohr.int/dayton-peace-agreement/annex-10/>, očitavanje 29. 08. 2021.

¹⁶ V. Zaključke Vijeća za implementaciju mira usvojeni na sastanku održanom u Bonu, 10. 12. 1997. godine, sa posebnim akcentom na poglavlje XI „Visoki predstavnik“ zaključak 2, t. b i c. Naime, specifični slučaj iz čl. XI, st. 2, t. b) u okviru kojeg Visoki predstavnik ima obavezu da djeluje u pravni poredak BiH jeste situacija nefunkcionalnosti javne vlasti da donese potrebne zakone. Engleska jezička verzija dostupna na: <http://www.ohr.int/pic-bonn-conclusions/?print=pdf>, očitavanje 29. 08. 2021.

BiH nije u stanju usvojiti potreban zakonodavni okvir, US BiH je u ovom predmetu naglasio da ovlaštenja Visokog predstavnika proizlaze iz Aneksa X Dejtonskog sporazuma i utvrdio da pravni status OHR kao predstavnika međunarodne zajednice sa značajnim ovlaštenjima nije izniman. Naime, „(...) slične su funkcije poznate iz drugih zemalja u specijalnim političkim okolnostima. (...) Akti koje su donosile međunarodne vlasti su često bivali donešeni u ime država pod kontrolom.“¹⁷ Prema stavu US BiH posrijedi je funkcionalna dualnost tako da vlast jednog pravnog sistema intervenira u drugi, supstituirajući domaće institucije. U tom smislu je zakon, odnosno odluka koju donosi Visoki predstavnik „(...) prirode domaćeg zakona te se mora smatrati zakonom Bosne i Hercegovine. (...) Parlamentarna skupština je slobodna da mijenja čitav tekst ili dio teksta ovog zakona u budućnosti (...)“¹⁸ Ovdje je potrebno istaći da situacija u kojoj institucije BiH nisu u stanju usvojiti potrebni zakonodavni okvir ne predstavlja preduslov intervencije Visokog predstavnika u pravni sistem BiH¹⁹, međutim, u konkretnom slučaju zadovoljen je i ovaj element. Alinejom 11 Preambule Odluke OHR ističe se da su sve zakonodavne inicijative pred Parlamentarnom skupštinom BiH za rješavanje ovog pitanja blokirane²⁰. Naime, oprečno kontinuiranim zahtjevima međunarodne zajednice, posebno Evropske unije (EU)²¹, vlast u BiH je u više navrata propustila ispuniti obavezu iz čl. 70 Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju u pravcu usklađivanja domaćeg zakonodavstva sa pravnom stečevinom EU – Okvirnom odlukom o suzbijanju određenih oblika i načina izražavanja rasizma i ksenofobije krivičnopravnim sredstvima (Okvirna odluka EU)²².

Dakle, ustavna pozicija Visokog predstavnika iz Aneksa X Dejtonskog sporazuma, dodatno konkretizovana „Bonskim ovlaštenjima“, podrazumijeva sljedeće: Odluka OHR je specifikum ustavnog sistema i pravnog poretka BiH. Kako su odluke US BiH konačne i obavezujuće²³, tako nema dileme da je riječ o zakonu koji se po pitanju forme i suštine, te pravnog dejstva, ima smatrati jednakim zakonima i propisima kao da ih je donijela javna vlast u BiH²⁴. Činjenica da je KZ BiH dopunjen u formi odluke nije sporna – i odluke Visokog predstavnika se imaju smatrati zakonom²⁵. U konačnici se Odlukom OHR u okolnostima blokade zakonodavnog procesa izišlo

¹⁷ Odluka US BiH, U-9/00 od 03. 11. 2000, t. 5. Dostupno na: <https://www.ustavnisud.ba/uploads/odluke/bs/U-9-00-12134.pdf>, očitavanje 03. 09. 2021.

¹⁸ *Ibid*, t. 5 i 6.

¹⁹ Zaključci vijeća za implementaciju mira (bilj. 16), čl. XI, st. 2, t. b).

²⁰ Preambula Odluke, alineja 11 glasi: „Konstatirajući da su sve zakonodavne inicijative pokrenute pred Parlamentarnom skupštinom BiH za rješavanje ovog pitanja blokirane.“

²¹ Zahtjev je istaknut kao jedan od 14 prioriteta u Mišljenju Komisije EU o aplikaciji BiH za članstvo u EU, s. 15. Dostupno na: <http://europa.ba/wp-content/uploads/2019/05/20190529-bosnia-and-herzegovina-opinion.pdf>, očitavanje 30. 08. 2021. Zahtjev je ponovljen u Izvještaju Komisije EU o BiH za 2020: „Visoki politički čelnici često osporavaju dobro dokumentirane i utvrđene činjenice o ratnim događajima, uključujući ratne zločine i genocid, dovodeći u sumnju neovisnost ili nepristranost međunarodnih i domaćih sudova. Još uvijek se glorificiraju osuđeni ratni zločinci. Svi akteri moraju pokazati da u potpunosti surađuju s međunarodnim sudovima priznavanjem i poštivanjem njihovih odluka. Revizionizam i negiranje su u suprotnosti s najosnovnijim evropskim vrijednostima.“

²² Okvirna odluka EU 2008/913/PUP, L 328/55. Dostupno na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/PDF/?uri=CELEX:32008F0913&from=LT>, očitavanje 30. 08. 2021.

²³ Čl. VI.4 Ustava BiH.

²⁴ Čl. 72, st. (1) Pravila US BiH glasi: “Odluke Ustavnog suda su konačne i obavezujuće i svako fizičko i pravno lice je dužno da ih poštuje.” Sl. gl. BiH 94/14.

²⁵ V. Odluku US BiH U-25/00, st. 21 i dalje. Dostupno na: <https://www.ustavnisud.ba/uploads/odluke/bs/U-25-00-12370.pdf>, očitavanje 30. 08. 2021.

u susret ispunjenju obaveza BiH iz čl. 70 Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju, ali i zadovoljenju ključnih prioriteta za kredibilnu aplikaciju u članstvo EU.

3. Uvid u normativ člana 145a Krivičnog zakona BiH

3.1. Sadržaj člana 145a KZ BiH

Odlukom OHR čl. 145a KZ BiH ekstenzivno je dopunjen novim oblicima i obilježjima djela izazivanja ili raspirivanja mržnje, razdora i netrpeljivosti²⁶. Prema praksi Evropskog suda za ljudska prava (ESLJP) govor mržnje je zabranjen i ne potpada pod zaštitu čl. 10 Evropske konvencije za ljudska prava (EKLJP)²⁷, s obzirom da je neophodno u demokratskom društvu sankcionirati ili čak spriječiti svaku formu izražavanja kojom se širi, podstiče, promovira ili opravdava mržnja zasnovana na netoleranciji²⁸. Premda nije izričito navedeno u Preambuli Odluke OHR, čini se da se Visoki predstavnik pri njenom donošenju vodio regulativom Okvirne odluke EU²⁹. Riječ je o usaglašavanju zakonodavnog okvira BiH sa evropskim zakonodavstvom

²⁶ Analiza normativa će se provesti prema integralnoj strukturi i formi dopunjenog čl. 145a preuzetog iz prečišćenog teksta KZ BiH. Dostupno na: https://advokat-prnjavorac.com/zakoni/Krivicni_zakon_BiH.pdf, očitavanje 29. 08. 2021. Prečišćeni tekst čl. 145a KZ BiH glasi: (1) Ko javno izaziva ili raspiruje nacionalnu, rasnu ili vjersku mržnju, razdor ili netrpeljivost među konstitutivnim narodima i ostalima, kao i drugima koji žive ili borave u Bosni i Hercegovini, kazniće se kaznom zatvora od tri mjeseca do tri godine. (2) Ko javno podstrekne na nasilje ili mržnju usmjerenu protiv grupe osoba ili člana grupe određene s obzirom na rasu, boju kože, vjeroispovijest, porijeklo ili nacionalnu ili etničku pripadnost, ako takvo ponašanje ne predstavlja krivično djelo iz stava (1) ovog člana, kazniće se kaznom zatvora od tri mjeseca do tri godine. (3) Ko javno odobri, porekne, grubo umanju ili pokuša opravdati zločin genocida, zločin protiv čovječnosti ili ratni zločin utvrđen pravosnažnom presudom u skladu s Poveljom Međunarodnog vojnog suda pridruženom uz Londonski sporazum od 8. aprila 1945. ili Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju ili Međunarodnog krivičnog suda ili suda u Bosni i Hercegovini, a usmjereno je protiv grupe lica ili člana grupe određene s obzirom na rasu, boju kože, vjeroispovijest, porijeklo ili nacionalnu ili etničku pripadnost, i to na način koji bi mogao potaknuti na nasilje ili mržnju usmjerenu protiv takve grupe lica ili člana takve grupe, kazniće se kaznom zatvora od šest mjeseci do pet godina. (4) Ko krivično djelo iz stava (1) do (3) ovog člana izvrši tako da javnosti učini dostupnim ili joj distribuirati letke, slike ili druge materijale, kazniće se kaznom zatvora od najmanje jedne godine. (5) Ako je krivično djelo iz stava (1) do (3) ovog člana počinjeno na način kojim se može poremetiti javni red i mir ili je prijeteće, zlostavljujuće ili uvredljivo, počinitelj će se kazniti kaznom zatvora od najmanje tri godine. (6) Ko dodijeli priznanje, nagradu, spomenicu, bilo kakav podsjetnik ili bilo kakvu privilegiju ili slično licu osuđenom pravosnažnom presudom za genocid, zločin protiv čovječnosti ili ratni zločin, ili imenuje javni objekat kao što je ulica, trg, park, most, institucija, ustanova, opština ili grad, naselje i naseljeno mjesto, ili slično, ili registruje naziv po ili prema licu osuđenom pravosnažnom presudom za genocid, zločin protiv čovječnosti ili ratni zločin, ili na bilo koji način veliča lice osuđeno pravosnažnom presudom za genocid, zločin protiv čovječnosti ili ratni zločin, kazniće se kaznom zatvora od najmanje tri godine. (7) Počinitelj krivičnog djela iz stava (1) do (4) ovog člana koji je dužnosnik ili odgovorno lice ili zaposlenik u instituciji vlasti ili bilo kojem organu koji se finansira putem javnog budžeta, kazniće se kaznom zatvora od najmanje tri godine.

²⁷ Prema čl. 17 EKLJP, zloupotreba slobode izražavanja kojom se podrivaju druga jamstva i slobode, promoviraju rasističke i ksenofobične ideje, odnosno negiraju sudski utvrđene činjenice na način koji može potaknuti na nasilje ili mržnju, ne može biti tolerirana, protivna je demokratskim vrijednostima i izlazi van opsega zaštite iz čl. 10 EKLJP.

²⁸ Presuda ESLJP, Erbakan protiv Turske, od 06. 07. 2006, apl. 59405/00, t. 56. Dostupno na: <https://hudoc.echr.coe.int/eng/#%7B%22itemid%22%3A%22001-76232%22%7D>, očitavanje 31. 08. 2021.

²⁹ Intervju za FACE TV od 30. 07. 2021, dostupno na: https://www.youtube.com/watch?v=YbX1vh8xKGE&ab_channel=FACEHDTV, očitavanje 30. 08. 2021.

i podsticanju kulture vladavine prava kroz odnos lojalnosti građana prema važećim zakonima i poštivanju činjenica utvrđenih sudskim odlukama³⁰.

Ipak, normativ čl. 145a KZ BiH ne zadovoljava u potpunosti zahtjeve Okvirne odluke EU. Naime, nije kriminalizirana radnja pomaganja kao oblik saučesništva, kako je to predviđeno u čl. 2 Okvirne odluke EU³¹. S druge strane, radnja direktnog izvršenja iz st. 1, čl. 145a KZ BiH reducirana je na konstitutivne narode i ostale, kao i lica koja žive/borave na teritoriji BiH, isključujući diskriminacijske osnove rase, boje kože, vjeroispovijesti i porijekla³². Propust je kompenziran u st. (2) čl. 145a KZ BiH, međutim samo za radnje učinjene u podstrekivanju. U st. (3), čl. 145a KZ BiH normirane su zabranjene radnje javnog odobravanja, poricanja, grubog umanjenja ili pokušaja opravdanja zločina genocida, zločina protiv čovječnosti ili ratnog zločina³³, ukoliko su izvršene na način koji bi *mogao* potaknuti na nasilje ili mržnju usmjerenu protiv takve skupine osoba ili člana skupine. Nadalje, u st. (4) je propisano da krivično djelo može biti izvršeno činjenjem dostupnim javnosti ili distribucijom letaka, slika ili drugih materijala, dok je u st. (5) propisan kvalifikatorni oblik ukoliko je djelo učinjeno tako da može poremetiti javni red i mir ili je prijeteće, zlostavljajuće ili uvredljivo. Za zaštitu javnih dobara u opštoj upotrebi posebno je značajan st. (6), čl. 145a KZ BiH kojim se zabranjuje veličanje ratnih zločina(ca) dodjelom priznanja, nagrade, spomenice, podsjetnika ili bilo kakve privilegije osobi osuđenoj za djelo ratnog zločina. U konačnici, u st. (7) utvrđen je kvalifikatorni oblik djela³⁴ kada je počinjen od strane dužnosnika ili odgovorne osobe ili zaposlenika u instituciji vlasti ili bilo kojem organu koji se finansira sredstvima javnog budžeta. S obzirom na raspon propisanih kazni zatvora, kvalifikatornim oblicima se mogu smatrati djela iz st. (3), (5), (6) i (7).

Iako se Odlukom OHR pravni okvir KZ BiH približio međunarodnim standardima, postojeće pravne praznine je neophodno uzeti u obzir prilikom budućih zakonodavnih inicijativa. Najprije, pomaganje kao oblik izvršenja djela mora biti uvršten u normativ čl. 145a KZ BiH. Odredba iz st. (1), čl. 145a KZ BiH i dalje normativno ne prepoznaje zaštićene karakteristike (kolektivnog) identiteta, i to rase, boje kože, vjeroispovijesti i porijekla, što djelo izazivanja ili raspirivanja mržnje može ostaviti bez praktičnog učinka po ovim osnovama³⁵. Istovremeno, podstrekivanje iz

³⁰ Preambula Odluke OHR (bilj. 3), alineja 8: „Svjesni činjenice da (...) govor mržnje, veličanje ratnih zločinaca i revizionizam ili otvoreno negiranje genocida, zločinâ protiv čovječnosti i ratnih zločina utvrđenih pravomoćnim sudskim odlukama ugrožavaju vladavinu prava i predstavljaju izravnu prepreku miru, pomirenju i izgradnji povjerenja i na kraju ugrožavaju izgleda za sigurnu, mirnu budućnost Bosne i Hercegovine”.

³¹ Čl. 2, „Poticanje i pomaganje“, Okvirne odluke EU (bilj. 22). Stav 1. glasi: „Svaka država članica poduzima mjere potrebne za osiguravanje da poticanje na počinjenje iz čl. 1. st. 1., t. (c) i (d) bude kažnjivo.” Stav 2 glasi: „Svaka država članica poduzima mjere potrebne za osiguravanje da pomaganje i poticanje u počinjenju djela iz čl. 1. bude kažnjivo.”

³² S tim u vezi se postavlja pitanje može li direktni izvršilac djela izazivanja ili raspirivanja mržnje iz, na primjer, *rasnih pobuda*, krivično odgovarati prema st. (1) ili faktički ostaje van inkriminacije i dometa primjene norme?

³³ Riječ je svim krivičnim djelima iz kataloga ratnih zločina propisanih u Glavi XVII KZ BiH, „Krivična djela protiv čovječnosti i vrijednosti zaštićenih međunarodnim pravom”, čl. 171 – 183, a koja su utvrđena Poveljom Međunarodnog vojnog suda, Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju, Međunarodnog krivičnog suda ili suda u BiH.

³⁴ Propisana kazna zatvora u trajanju od najmanje 3 godine.

³⁵ „Uobičajeno je da se karakteristike žrtve krivičnog djela zbog kojih je ona odabrana kao objekt napada i uz koje krivični zakoni vežu postojanje krivičnog djela iz mržnje, nazivaju zaštićenim karakteristikama. Žrtva ih, kao jedan od osnova svog identiteta, dijeli sa drugim pripadnicima grupe – nositeljima te iste karakteristike.“ V. Lj. Filipović,

st. (2) je kažnjivo po navedenim osnovama, dovodeći tako normu u disbalans šire kažnjivosti za oblik saučesništva u odnosu na direktno izvršenje iz st. (1). Dodaju li se ovome primjedbe stručne zajednice o nomotehničkoj slabosti st. (3)³⁶, postavlja se pitanje kvalitete norme i mogućnosti njene efektivne primjene od strane pravosuđa BiH koje karakterizira istaknuti formalizam³⁷. Kako st. (3), čl. 145a KZ BiH ulazi u područje opšteg pojma prava na slobodu iznošenja mišljenja i izražavanja³⁸, tako je neophodno provjeriti udovoljava li odredba standardima zaštite iz čl. II/3.h) Ustava BiH, odnosno čl. 10 EKLJP.

3.2. Nomotehničke manjkavosti st. (3), člana 145a KZ BiH ili bosanskohercegovački pravni formalizam?

3.2.1. Kvalitet propisa

Osnovna primjedba stručne zajednice problematizira normativni kvalitet st. (3), čl. 145a KZ BiH u kontekstu jasnosti i preciznosti subjektivnih i objektivnih elemenata norme, posebno inkriminirane radnje „grubo umanji“, „(...) što će stvoriti velike interpretativne teškoće u praktičnoj primjeni.“³⁹ Tako je dan nakon stupanja na snagu izmjena i dopuna KZ BiH, odgođeno održavanje glavnog pretresa u suđenju za ratne zločine koji se vodi pred Sudom BiH zbog neznanja branilaca o tome kada legitimno pravo na odbranu prelazi u područje inkriminacije. Naime, ukoliko tekst norme ne omogućava građaninu da ponaša u skladu s njom, može se govoriti o nerazumljivosti ili nepreciznosti zakonske odredbe, odnosno nedostatku zakonitosti⁴⁰. Međutim, ne vrijedi zahtjev potpune normativne preciznosti, jer „(...) mada je u

Krivična djela iz mržnje i krivična djela izazivanja mržnje – Komentar relevantnih zakonskih odredaba, Sarajevo 2020, s. 22.

³⁶ V. primjedbe Stojanović i Mrša (bilj. 10), te Perić (bilj. 11) i Šarić (bilj. 12). Stavovi Perić i Šarić problematizirani u nastavku u okviru Poglavlja 3.2.1, „Kvalitet zakonitosti“. Stavovi Stojanović i Mrša problematizirani u Poglavlju 3.2.2, „Neophodnost u demokratskom društvu i srazmjernost legitimnom cilju“ u okviru (bilj. 54).

³⁷ V. Izvještaj stručnjaka o pitanjima vladavine prava u BiH – „Priebe izvještaj“, t. 20, 32 i 97. Dostupno na: http://www.fcjp.ba/analize/PRIEBE_Izvjestaj.pdf, očitavanje 30. 08. 2021.

³⁸ E. Šarčević, Da li je pretres redakcijske prostorije neustavan? Slučaj portala Klix.ba, u: E. Šarčević (ur.), *Sveske za javno pravo*, Sarajevo 20/2015, s. 22, sa daljim uputama. Dostupno na: http://www.fcjp.ba/-templates/ja_avian_ii_d/images/green/Sveske_za_javno_pravo_broj_20.pdf, očitavanje 30. 08. 2021.

³⁹ Perić (bilj. 11): „Osnovni prigovor pravne prirode bi se svodio na neodređenost krivičnog djela. Naime, u normativnoj konstrukciji radnje izvršenja nametnutog oblika krivičnog djela iz stava 3. pojavljuje se, kao bitno obilježje djela, pojam „grubo umanji“ (zločin genocida!), što će stvoriti velike interpretativne teškoće u praktičnoj primjeni. Šta bi u laičkom razumijevanju moglo da znači „grubo umanjivanje“? Prva pomisao bi bila da bi to trebalo biti nešto izraženije od običnog minimiziranja! Međutim, nije jednostavno razumjeti šta bi bilo i “obično“ umanjivanje, koje bi trebalo da bude sigurno polazište u razumijevanju “grubog umanjivanja”. To će praktičare uveliko onemogućavati da se odredi ono što pravna nauka definiše kao preciznost norme na osnovu koje društveni subjekt može da svoje ponašanje prilagodi okviru protivpravnosti. Ako propisana krivičnopravna norma nema takav stepen jasnoće, ona ne može da garantuje pravnu sigurnost i kao takva otvara prostor proizvoljnosti u praktičnoj primjeni.” Slično i Šarić (bilj. 12): “Sud ne trpi neodređene maglovite formulacije poput značenja razdora među konstitutivnim narodima. (...) Znači da smo na terenu apstraktnih pojmova koje trebamo pretvarati u konkretne upravo zbog zahtjeva za određenošću krivičnog djela u zakonu.“

⁴⁰ C. Steiner/N. Ademović, *Ustav BiH – Komentar*, Sarajevo 2010, s. 92.

zakonu izvjesnost svakako poželjna, sa sobom može donijeti i pretjeranu krutost, a zakon mora biti u stanju da prati promjenljive okolnosti.“⁴¹

Regulirana u čl. 10 EKLJP sloboda izražavanja predstavlja jednu od temeljnih demokratskih sloboda i preduslova napretka i razvoja pojedinca. Njome se štite informacije koje su šokantne, uvredljive ili unose nemir u državu ili dio stanovništva,⁴² iznesene putem printanih ili elektronskih medija. Ova sloboda međutim nije apsolutnog karaktera, s obzirom da su u st. 2 ovog člana propisana ograničenja u većem obimu od bilo kojeg drugog konvencijskog jamstva⁴³. Opravdanost uplitanja države mora biti u skladu sa zakonom, neophodna u demokratskom društvu i srazmjerna legitimnom cilju⁴⁴. Prema praksi ESLJP, norma će zadovoljiti standarde zahtjeva „u skladu sa zakonom“ ukoliko je dostupna na adekvatan način, te formulirana sa dovoljnom preciznošću kako bi pojedinci mogli prilagoditi svoje ponašanje⁴⁵. Za djela učinjena iz mržnje, ESLJP je afirmirao standard da odredbe krivičnog zakonodavstva moraju jasno i precizno definirati opseg relevantnih krivičnih djela, kako bi se izbjegla situacija u kojoj diskreciono ovlaštenje javne vlasti da procesuiraju takva djela postaje preširoko i potencijalno podložno zloupotrebi putem selektivne primjene⁴⁶. Naime, bitna obilježja predstavljaju temeljno polazište primjene norme i ne smiju biti predmetom arbitrarnosti.

Objavljivanjem dopuna KZ BiH u Službenom glasniku BiH, zahtjev javne dostupnosti norme je zadovoljen, te ostaje provjera elementa predvidljivosti. U kontekstu preciznosti subjektivnih i objektivnih elemenata, ova odredba inkriminira javno učinjenje radnje „odobri“, „porekne“, „grubo umanji“ ili „pokuša opravdati“ ratne zločine utvrđene pravosnažnim presudama referentnih sudova. Zabranjene radnje su usmjerene protiv skupine osoba ili člana skupine s obzirom na katalog zaštićenih karakteristika, odnosno osnova identiteta, a poduzete su na način koji bi mogao potaknuti na nasilje ili mržnju, dok je propisana kazna zatvora u rasponu od 6 mjeseci do 5 godina. Odmah je potrebno istaknuti da krivnja obuhvata samo govor mržnje počinjen s umišljajem, s obzirom da nije predviđeno kažnjavanje za djelo iz nehata⁴⁷. Riječ je dakle o svjesnom negiranju činjenica utvrđenih sudskim presudama kojima se potiče nasilje ili mržnja. Dok se pojam nasilja razumijeva sam po sebi, element mržnje se može definirati kao

⁴¹ Presuda ESLJP, Hashman i Harrup protiv Ujedinjenog Kraljevstva od 25. 11. 1999, apl. 25594/94, t. 31. Dostupno na: <https://hudoc.echr.coe.int/rus#%7B%22itemid%22:%5B%22001-58365%22%7D%7D>, očitavanje 30. 08. 2021.

⁴² Presuda ESLJP, Handyside protiv Ujedinjenog Kraljevstva od 07. 12. 1976. godine, apl. 5493/72, t. 49. Dostupno na: <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=001-57499&filename=001-57499.pdf&TID=-fwaboyydumitemid%22:%5B%22001-57499%22%7D%7D>, očitavanje 30. 08. 2021.

⁴³ Čl. 10, st. 2 EKLJP glasi: „Ostvarivanje ovih sloboda, budući da uključuje obaveze i odgovornosti, može podlijegati takvim formalnostima, uvjetima, ograničenjima ili sankcijama predviđenim zakonom i koje su neophodne u demokratskom društvu u interesu nacionalne sigurnosti, teritorijalnog integriteta ili javne sigurnosti, sprečavanja nereda ili zločina, zaštite zdravlja i morala, ugleda ili prava drugih, sprečavanja širenja povjerljivih informacija ili u interesu očuvanja autoriteta i nepristrasnosti sudstva.“

⁴⁴ V. Više C. Harland/R. Roche/E. Strauss, Komentar Evropske konvencije o ljudskim pravima – prema praksi u BiH i Strasbourgu, Sarajevo 2003, ss. 243 i dalje.

⁴⁵ Presuda ESLJP Sunday Times protiv Ujedinjenog Kraljevstva od 26. 04. 1979. godine, apl. 6538/74, t. 49. Dostupno na: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-57584%22%7D%7D>, očitavanje 31. 08. 2021.

⁴⁶ Presuda ESLJP Savva Terentyev protiv Rusije od 28. 08. 2018. godine, apl. 10692/09, t. 85. Dostupno na: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-185307%22%7D%7D>, očitavanje 31. 08. 2021.

⁴⁷ Čl. 33, st. (2) KZ BiH glasi: „Krivica za krivično djelo postoji i ako je počinitelj postupao iz nehata, ako to zakon izričito predviđa.“

svaka forma izražavanja ili prenošenja informacije kojom se podstiče, promovira, ili opravdava mržnja zasnovana na netoleranciji, uključujući diskriminaciju ili neprijateljstvo prema skupinama određenih karakteristika⁴⁸. Karakter javnosti zabranjenih radnji podrazumijeva da su one počinjenje na javnom mjestu, odnosno izvršene posredstvom sredstava javnog informisanja⁴⁹. Objekti izvršenja krivičnog djela određeni su prema zaštićenim „(...) karakteristikama koje značajno određuju identitet određene osobe i grupe kojoj pripada“⁵⁰, te u tom smislu njihovo značenje ne može biti označeno nejasnim ili nepredvidivim. Kako su zabranjene radnje izlistane upotrebom rastavnog veznika „ili“, tako se djelo ima smatrati ostvarenim poduzimanjem bilo koje alternative. Raspon propisane kazne zatvora vodi zaključku da je djelo kažnjivo i za oblike saučesništva, odnosno pokušaj i podstrekavanje, pa čak i neuspjelo podstrekavanje.

Za dodatnu provjeru određenosti i značenja sadržaja inkriminiranih radnji upotrebljiv je stav US BiH zauzet po srodnom pravnom pitanju. U predmetu AP-3430/16, US BiH propitivao je određenost pojmova normiranih u čl. 163 Krivičnog zakona FBiH kojom se inkriminira govor mržnje⁵¹. Naslanjajući se na praksu ESLJP, US BiH je naglasio da inkriminacija mora biti precizno utvrđena kako ne bi bila na štetu slobode govora i zauzeo je stav da „izrazi (...) kao što su raspirivanje, razdor i netrpeljivost imaju vrlo široko značenje, da u zakonu nisu posebno definirani, ali i da bi bilo nerealno očekivati da se tim izrazima da precizna pravna definicija. (...) [K]od primjene ove odredbe vrlo važna obaveza suda da obrazloži kako je i na koji način utvrdio da se određena postupanja mogu svrstati pod ove izraze, vodeći računa o zaštiti slobode izražavanja kao osnova demokratskog društva.“⁵² Imajući u vidu prethodno navedeno, jasno je da norma iz st. (3), čl. 145a KZ BiH u potpunosti zadovoljava zahtjev kvalitete određenosti bitnih obilježja krivičnog djela, odnosno predvidivosti, iz čega slijedi zaključak da je element provjere „u skladu sa zakonom“ zadovoljen.

3.2.2. Neophodnost u demokratskom društvu i srazmjernost legitimnom cilju

Iako nije *explicite* osporeno, društvena važnost ove odredbe iziskuje provjere i druga dva elementa. Odmah se mora istaći da dopune KZ BiH u st. (3), čl. 145a zadovoljavaju elemente neophodnosti i srazmjernosti legitimnom cilju. Naime, ne treba posebno dokazivati da je *neophodno* zakonskim okvirom dekontaminirati javni prostor u BiH od govora mržnje i

⁴⁸ Preporuka Komiteta ministara Vijeća Evrope, R (97) 20, od 30. 10. 1997. godine. Dostupno na: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=0900001680505d5b, očitavanje 31. 08. 2021.

⁴⁹ Detaljno u M. M. Vajda/A. Š. Marton, Gdje prestaju granice slobode izražavanja, a počinje govor mržnje? Analiza hrvatskog zakonodavstva i prakse u svjetlu europskih pravnih standarda, u: *Hrvatski ljetopis za kaznene znanosti i praksu*, Zagreb 2016, vol. 23, 2/2016, s. 490. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/file/261534>, očitavanje 31. 08. 2021.

⁵⁰ Filipović (bilj. 35), ss. 22-35, sa daljim uputama.

⁵¹ Zabranjene radnje čl. 163 KZ FBiH u pogledu određenosti sadržaja konotiraju sa inkriminiranim radnjama iz čl. 145a KZ BiH Čl. 163, st. (1) Krivičnog zakona FBiH, „Izazivanje narodnosne, rasne i vjerske mržnje, razdora ili netrpeljivosti“ glasi: „Ko javno izaziva ili raspaljuje narodnosnu, rasnu ili vjersku mržnju, razdor ili netrpeljivost među konstitutivnim narodima i ostalima koji žive u Federaciji, kaznit će se kaznom zatvora od tri mjeseca do tri godine.“ KZ FBiH, Sl. nov. FBiH 36/03, 21/04, 69/04, 18/05, 42/10, 42/2011, 59/2014, 76/2014, 46/2016 i 75/2017.

⁵² Odluka US BiH AP-3430/16, t. 27. Dostupno na: <https://www.ustavisud.ba/uploads/odluke/bs/AP-3430-16-1166129.pdf>, očitavanje 04. 09. 2021.

negatorskih ideologija koje svakodnevno prijete javnoj sigurnosti i mirnom suživotu⁵³. *Legitimni cilj* ograničenja ilustriran je, ali ne i iscrpljen, u alineji 8 Preambule Odluke OHR – zaštita temeljenih vrijednosti vladavine prava i nezavisnosti i nepristrasnosti sudstva, sprečavanje nasilja i rasne, nacionalne i etničke mržnje, sprečavanje revizionizma, izgradnja suživotu i pomirenja, uspostava mira i sigurnosti u BiH. Kako zabrana iz st. (3), čl. 145a KZ BiH inkriminira samo javni govor poduzet sa sviješću i na način koji može potaknuti na nasilje ili mržnju, tako se mora smatrati srazmjernom, s obzirom da ostavlja slobodnom svaku drugu vrstu i način javne komunikacije kojom se ne promovira negiranje činjenica utvrđenih sudskim presudama⁵⁴. U konačnici, srazmjernost krivičnopravne sankcije zadovoljena je činjenicom da je prijetnja kaznom zatvora obligatorni zahtjev Okvirne odluke EU, te da su jednake sankcije predviđene uporednim krivičnim zakonodavstvima.

3.2.3. Krivično djelo apstraktnog ugrožavanja

Drugo pitanje otvara dilemu da li je normotvorac u st. (3), čl. 145a KZ BiH propisao obavezu dokazivanja da je formirana mržnja ili nasilje, kao bitnih obilježja krivičnog djela? U oskudnoj praksi Suda BiH po st. (1), čl. 145a KZ BiH afirmiran je gotovo nedostižan standard dokazivanja prema kojem je kao posljedicu govora mržnje neophodno dokazati da je formirana mržnja među etničkim skupinama.⁵⁵ „(...) da bi se radilo o ovom krivičnom djelu, (...) trebalo [je] dokazati upravo formiranje ili poticanje postojeće mržnje, razdora ili netrpeljivosti među nacionalnim skupinama, a što je u konkretnom slučaju izostalo.“⁵⁶ Ovaj stav je zauzet bez obzira na činjenicu da su radnje iz st. (1) definirane u nesvršenom glagolskom obliku „ko izaziva“, odnosno „ko raspiruje“, bez koneksiteta sa zabranjenom posljedicom, što ukazuje da je za postojanje krivičnog djela i kažnjavanje dovoljno samo preduzimanje radnje koja je podobna da formira mržnju ili dovede do nasilje.⁵⁷

⁵³ V. Lučka (bilj. 14).

⁵⁴ U tom smislu primjedbe advokata Stojanović i Mrša (bilj. 10) predstavljaju pravni nonsens. Za razliku od normativa st. (3), čl. 145a KZ BiH koji inkriminira negiranje *činjenica* utvrđenih pravosnažnim sudskim presudama, advokati u pružanju odbrane osporavaju/zagovaraju navode i stavove koji tek trebaju biti dokazani i činjenično potvrđeni sudskom odlukom. Drugim riječima, sve do trenutka u kojem predmet krivičnog postupka postaje *res iudicata*, navodi i stavovi advokata koji se iznose pri zastupanju teze odbrane nisu ništa drugo do puka *mišljenja* i ne predstavljaju (sudske) činjenice za koje je u st. (3), čl. 145a KZ BiH utvrđena zabrana negiranja. Rijetke procesne situacije u kojima bi odbrana optuženog nužno iziskivala osporavanje pravosnažne presude za ratni zločin bile bi pokrivena važenjem odredaba relevantnih zakona o advokaturi, koji bi u konkretnom slučaju važili kao *lex specialis*. Naime, advokati ne mogu biti pozvani na krivičnu odgovornost za mišljenja izražena u pružanju pravne pomoći pred sudom. V. na primjer čl. 26 Zakona o advokaturi FBiH. Sl. nov. FBiH 40/02, 29/03, 18/05, 68/05 i 42/11. Dostupno na: https://advokat-prnjavorac.com/zakon_o_advokaturi_fbih.html. Istaknute primjedbe se ne mogu supsumirati niti pod st. (1) i (2), čl. 145 KZ BiH. Prema upotrebljivom stavu US BiH iz Odluke AP-3430/16, „samo ozbiljni i ekstremni primjeri podsticanja na mržnju (...) trebaju biti kriminalizirani“. Tako, konzumiranje legitimnog prava na odbranu koje obuhvata opovrgavanje navoda optužbe pred sudom ne može dovesti advokate u opasnost od inkriminacije. Usp. Odluka US BiH, AP-3430/16, t. 33. Dostupno na: https://www.ustavnisud.ba/uploads/odluke/_bs/AP-3430-16-1166129.pdf, očitavanje 01. 10. 2021.

⁵⁵ Presuda Suda BiH (bilj. 13) t. 36. i 37.

⁵⁶ *Ibid*, t. 36.

⁵⁷ Lj. Filipović, Krivičnopravni aspekti govora mržnje na elektronskim medijima i na internetu, *Sveske za javno pravo*, Sarajevo 37/2019, s. 6: “S obzirom da i KZ BiH i KZ FBiH i KZ BD BiH za određivanje radnje učinjenja ovih krivičnih djela koriste nesvršeni (“ko izaziva ili raspiruje”) a ne svršeni glagolski oblik (na primjer, “ko je

Međutim, mora se istaći da je struktura formulacije u novom st. (3), čl. 145a KZ BiH posve drukčija u odnosu na st. (1) istog člana. Naime, normotvorac je u st. (3) upotrebom sintagme u obliku kondicionala: „i to na način koji bi mogao potaknuti“ – uspostavio koneksitet između zabranjenih radnji odobravanja, poricanja, grubog umanjenja ili pokušaja opravdanja s jedne, te zabranjene posljedice s druge strane, samo u formi *mogućnosti njenog nastupanja*. Iz toga slijedi zaključak da je riječ o grupi djela apstraktnog ugrožavanja zaštićenih dobara koja se po svojoj prirodi iscrpljuju u poduzimanju zabranjene radnje (govor mržnje), dok posljedica rezultira u formi apstraktne opasnosti⁵⁸. Drugim riječima, posljedica radnje rezultira u *poticaju na*, kako je to propisano u st. 145a KZ BiH. Upotrebljivi orijentiri za provjeru da li zabranjene radnje iz st. (3) mogu dovesti do *poticaja*, afirmirani su u praksi ESLJP. Riječ je o sadržaju, načinu i cilju izjave, konteksta, društvene i političke klime, statusa i funkcije počinioca, širine dostupnosti informacije⁵⁹. Tako su bitni elementi ove odredbe sama radnja, te način i kontekst u kojem je izvršena. S prethodnim zaključkom o pravnoj prirodi st. (3), čl. 145a KZ BiH korespondira praksa Suda BiH u predmetu presuđenom po čl. 7.3, st. (1), t. 7 Izbornog zakona BiH. Odredba Izbornog zakona BiH također je formulirana u obliku kondicionala⁶⁰. U rješenju po izbornoj žalbi⁶¹, Sud BiH je zauzeo stajalište da ne postoji obaveza „(...) da se dokazuje postojanje posljedica, nego (...) da li je korištenje određenog jezika moglo navesti ili podstaći na nasilje ili širenje mržnje.“

izazvao ili raspirio”), za postojanje svršenog krivičnog djela nije potrebno i da je mržnja, razdor ili netrpeljivost izazvana ili rasplamsana. Potrebno je samo da je preduzeta radnja koja je objektivno pogodna da prouzrokuje ili intenzivira nacionalnu, rasnu ili vjersku mržnju. Da li određena radnja ima takav kapacitet procjenjuje se s obzirom na njenu sadržinu i značaj, kontekst u kojem je preduzeta, status njenog učinitelja i kome je i na koji način bila upućena.” U prilog ovakvom stavu i presuda Apelacionog suda Brčko distrikta BiH, 96 0 K 006861 12 Kž od 28. 12. 2012. godine prema čl. 160, st. (1) KZ BD BiH, koji na identičan način formulira djelo kao i KZ BiH u st. (1), čl. 145a: „(...) [D]a bi određena radnja (...) imala karakter navedenog kaznenog djela nije nužno da je tako poduzeta radnja stvarno proizvela konkretne negativne posljedice u smislu izazivanja rasne, vjerske ili nacionalne mržnje ili netrpeljivosti, nego je dovoljno da je sadržaj poduzete radnje (...) objektivno podoban da proizvede takav efekat.“ Citirano prema Filipović (bilj. 35), s. 57 sa daljim uputama.

⁵⁸ Pri distinkciji manifestacije zabranjene posljedice, krivična djela se dijele na djela povrede i djela ugrožavanja zaštićenog dobra. Ugrožavanje zaštićenog dobra prijeti nastupanju opasnosti koja može biti konkretna i apstraktna. U određivanju djela apstraktne opasnosti zakonodavac optira za sintagme “može dovesti do”. Isto, A. Maršavelski, *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu – sudska praksa*, Zagreb 1/2011, s. 293. Dostupno na: https://www.pravo.unizg.hr/hljkkp/2011_godina/vol.18-12011/marsavelski, očitavanje 31. 08. 2021. V. još M. Babić/I. Marković, *Krivično pravo – Opšti dio*, Banja Luka 2008, ss. 166-167.

⁵⁹ Vajda/Marton (bilj. 49), ss. 460-463. Slično i Filipović (bilj. 57), s. 8.

⁶⁰ Izborni zakon BiH, *Sl. gl. BiH* 23/01, 7/02, 9/02, 20/02, 25/02, 4/04, 20/04, 25/05, 52/05, 65/05, 77/05, 11/06, 24/06, 32/07, 33/08, 37/08, 32/10, 18/13, 7/14, 31/16. Čl. 7.3, st. (1), t. 7 glasi: “Kandidatima i pristalicama političkih stranaka, listi nezavisnih kandidata, listi pripadnika nacionalnih manjina i koalicija, kao i nezavisnim kandidatima i njihovim pristalicama, te zaposlenima ili na drugi način angažiranim u izbornoj administraciji nije dozvoljeno: (...) koristiti se jezikom koji bi nekoga mogao navesti ili podstaći na nasilje ili širenje mržnje, ili objavljivati ili upotrebljavati slike, simbole, audio i video zapise, SMS poruke, internet komunikacije ili druge materijale koji mogu tako djelovati.”

⁶¹ Rješenje Suda BiH, S1 3 Iž 02403716 Iž od 07. 02. 2017, s. 4.

Dakle, st. (3), čl. 145a KZ BiH pripada grupi krivičnih djela apstraktnog ugrožavanja zaštićenog pravnog dobra. Ovo djelo je dovršeno kada je *moglo* doći do opasnosti po zaštićena dobra⁶², što ovisi o samoj radnji i načinu njenog izvođenja. S tim u vezi se ima uzeti da je za postojanje govora mržnje iz ovog stava dovoljno da je počinitelj izvršio (podstrekao ili pokušao izvršiti) inkriminirane radnje, dok formiranje mržnje ili nastupanje nasilja nije konstitutivni uslov svršenog oblika, niti bitno obilježje bića ovog krivičnog djela. Ukoliko je počinitelj svjestan da njegove radnje *mog*u dovesti do zabranjene posljedice, predviđeno je i kažnjavanje za eventualni umišljaj.

3.1.4. Fleksibilnost norme

Stručna reakcija je osporila i fleksibilnosti norme iz st. (3), čl. 145a KZ BiH u pogledu primjene na slučajeve skupnog i masovnog negiranja ratnih zločina. „Šta ako hiljadu ljudi u političkoj kampanji odjednom negira genocid? Bojim se da naš pravosudni sistem nije sposoban da prihvati toliki broj prijava! Zakon će biti beskoristan i ismijan.“⁶³ Zaista, princip legaliteta iz čl. 17 Zakona o krivičnom postupku BiH (ZKP BiH)⁶⁴ bi nalagao krivično gonjenje svih učesnika skupa za koje postoje dokazi da su počinili ovo krivično djelo. Standardi čl. 6 EKLJP afirmirani u praksi ESLJP nameću obavezu državi da pravosudni sistem organizira na način koji garantira pravo na suđenje u razumnom roku, dok preopterećenost predmetima nije opravdavajuća okolnost i ne opravdava pretjeranu dužinu postupka⁶⁵. Međutim, postojeći sistemski nedostaci pravosuđa BiH⁶⁶ da efikasno organizira suđenje većeg broja pojedinaca u okviru jednog sudskog postupka mogli bi dovesti do nekažnjivosti počinitelja sa paralelnim rezultatom neefikasnog procesa⁶⁷, ostavljajući zabranu negiranja i veličanja ratnih zločina bez praktičkog efekta. Pravno

⁶² Alineja 8 Odluke OHR (bilj. 3) ne iscrpljuje katalog dobara i objekata zaštićenih ovom odredbom, ali nudi ilustrativan uvid. U tom smislu, zaštićena dobra su vladavina prava, suživot, pomirenje i izgradnja povjerenja, sprečavanje mržnje ili nasilje, sigurnost i mirna budućnost BiH.

⁶³ Komentar B. Perić. Na istom mjestu, potpredsjednik NSRS i advokat M. Petković: „Mislim da će Tužilaštvo BiH biti zatrpano tim predmetima i da oni apsolutno nemaju kapacitet da postupaju u svemu tome s obzirom na to da se žale na nedostatak tužilaca, istražilaca i stručnih saradnika.“ Dostupno na: <https://www.blic.rs/vesti/republika-srpska/incko-uvalio-vruc-krompir-pravosudju-pravnici-iz-bih-o-sprovodivosti-zakona-koji-je/m5swzhg>, očitavanje 31. 08. 2021.

⁶⁴ Prema čl. 17 Zakona o krivičnom postupku BiH, tužilac je dužan preduzeti krivično gonjenje ako postoje dokazi da je učinjeno krivično djelo, osim ako ovim zakonom nije drugačije propisano. Diskreciono ovlaštenje da se ne poduzme krivično gonjenje obuhvata maloljetno lice – prema uslovima iz čl. 352; ukoliko se radi o pravnom licu – prema uslovima iz čl. 376; davanje imuniteta svjedoku – prema uslovima iz čl. 84; kada je za krivično gonjenje potrebno odobrenje – prema uslovima iz čl. 209. ZKP BiH, Sl. gl. BiH 3/03, 32/03, 36/03, 26/04, 63/04, 13/05, 48/05, 46/06, 29/07, 53/07, 58/08, 12/09, 16/09, 53/09, 93/09, 72/13 i 65/18.

⁶⁵ Vijeće Evrope, *Vodič kroz član 6 EKLJP – Pravo na pravično suđenje (građanskopravni aspekt)*, Sarajevo 2019, t. 383, ss. 130-131 sa daljim uputama. Dostupno na: www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_6_BOS.pdf, očitavanje 30. 09. 2021.

⁶⁶ Sistemski nedostaci pravosuđa BiH da omogući puni opseg prava na suđenje u razumnom roku utvrđeni su brojnim odlukama US BiH, sa dosuđenim višemilionskim iznosom novčane naknade zbog povrede ovog jamstva. V. Ustavni sud BiH/The AIRE centar, *Vodič – Suđenje u razumnom roku*, Sarajevo 2021, *passim*.

⁶⁷ U tom smislu je ilustrativan komentar advokata A. Crnalića u vezi s dinamikom sudskog postupka protiv Alije Delimustafića i drugih: “Ako mislite da možete organizirati suđenje u takvim uvjetima, onda griješite zato što će uvijek postojati objektivni razlog za odgodu glavne rasprave jer postoje bolesti, obiteljske, poslovne neodgovorne obaveze i to ide u beskraj.” Dostupno na: <https://detektor.ba/2020/11/05/troskovi-sudjenja-delimustaficu-koje-nije-pocelo-tri-godine-porasli-na-blizu-pola-miliona-maraka/>, očitavanje 31. 08. 2021.

rješenje koje zabranu negiranja ratnih zločina neće ostaviti mrtvim slovom na papiru otkriva se u ekstenzivnom i teleološkom tumačenju sistemske veze (1) pojma *odgovorno lice* iz st. (7), čl. 145a KZ BiH sa (2) standardima *razloga cjelishodnosti* iz čl. 26 ZKP BiH i (3) principa oportuniteta iz čl. 376 ZKP BiH kada je pravno lice *neznatno doprinijelo* izvršenju krivičnog djela. Ovakav pristup podrazumijeva odstupanje od tradicije bosanskohercegovačkog pravnog formalizma.

Naime, temeljeći odluku na obavezi efikasnosti pravosuđa i preventivnog dejstva norme o zabrani negiranja i veličanja ratnih zločina, krivična prijava protiv velikog broja lica bi, sukladno razlozima cjelishodnosti krivičnog postupka iz čl. 26 ZKP BiH, mogla biti razdvojena za prijavljena lica čiji je doprinos u izvršenju krivičnog djela bio neznan – oslanjajući se na standarde čl. 376 ZKP BiH koji vrijede za pravno lice. Analognim tumačenjem pojma odgovorne osobe iz kvalificiranog oblika djela u st. (7), čl. 145a KZ BiH, krivično gonjenje bi bilo bez odlaganja nastavljeno u odnosu na najodgovornija lica, odnosno lica koja su organizirala i pripremala javni skup negiranja. U tom smislu je ilustrativan primjer postupka koji se trenutno vodi pred Sudom BiH protiv pripadnika četničkog „Ravnogorskog pokreta otadžbine Srpske“ za izazivanje nacionalne, vjerske i rasne mržnje, razdora i netrpeljivosti iz st. (1), čl. 145a KZ BiH. Iako je na javnom skupu u Višegradu 11. marta 2019. godine učestvovalo više od 200 pripadnika Ravnogorskog pokreta, optužnicom Tužilaštva BiH obuhvaćena su tri najodgovornija počinioca, za koje je utvrđeno da su sudjelovali na okupljanju pripadnika pokreta, te organizaciji skupa i postrojavanju⁶⁸. U konačnici, zahtjev generalne prevencije iz čl. 145a KZ BiH komplementarno bi iziskivao strogu procesnu disciplinu i efikasno suđenje, kako ono ne bi bilo fakultativno za optužene⁶⁹.

4. Reakcija Narodne skupštine RS na Odluku OHR – kršenje principa normativne hijerarhije iz čl. III/3.b) Ustava BiH

Kao reakciju na Odluku OHR, dana 30. jula 2021. godine, NSRS je u hitnom postupku usvojila Zakon o neprimjenjivanju odluke Visokog predstavnika kojom se donosi Zakon o dopuni KZ BiH (ZoNOVP)⁷⁰. Usvajanje je podržano zaključcima o ništavnosti Odluke OHR i blokadi rada institucija BiH⁷¹. Predmetom dalje analize će biti tekst u formi usvojenoj u NSRS, bez da je propis stupio na snagu⁷².

⁶⁸ Saopštenje za javnost Tužilaštva BiH. Dostupno na: <http://www.tuzilastvobih.gov.ba/index.php?id=4708&jezik=b>, očitavanje 31. 08. 2021.

⁶⁹ Priebe izvještaj (bilj. 37) t. 52.

⁷⁰ Zakon je usvojen na 20. Posebnoj sjednici NSRS i to na prijedlog klubova poslanika SNSD, SDS, PDP, DEMOS, SP, DNS, US, SPS, NPS i poslaničke grupe NDP. Dostupno na: <https://www.narodnaskupstinars.net>, očitavanje 31. 08. 2021.

⁷¹ Dana 26. 07. 2021. godine, predsjednici političkih partija sa sjedištem u RS koje imaju narodne poslanike usaglasili su sljedeće zaključke: (1) Mi, predstavnici političkih stranaka iz Republike Srpske odbacujemo nametnute odluke visokog predstavnika, smatramo ih neprihvatljivim i ništavnim. (2) Smatramo da ne postoje uslovi za donošenje odluka srpskih predstavnika u zajedničkim institucijama BiH (Predsjedništvu BiH, Parlamentarnoj skupštini BiH i Savjetu ministara BiH), osim u slučajevima kada je neophodno učešće radi sprečavanja donošenja odluka protivno interesima RS sve dok se ne razriješi pitanje nametnutog zakona. (3) Odbacujemo svako nametanje odluka u BiH, te konstatujemo da visoki predstavnik nije legalno izabran u skladu sa predviđenom procedurom. (4) U parlamentarnu proceduru će preko poslaničkih klubova biti upućena dva zakona vezana za ovu tematiku. (5)

ZoNOVP usvojen je po hitnom postupku zbog navodne štetnosti posljedica Odluke OHR po život i zdravlje ljudi i bezbjednost RS⁷³. Presentovanjem teksta Aneksa X Dejtonskog sporazuma, konstatovano je da Visoki predstavnik krši ustavni poredak BiH, te pravo na slobodu izražavanja iz čl. II/3.h) Ustava BiH i čl. 10 EKLJP. Normirajući svega 3 člana, tekst ZoNOVP je koncizan i ne može mu se uputiti prigovor pojmovne arbitrarnosti i nerazumljivosti. U čl. 1. ZoNOVP propisano je da se dopune KZ BiH neće primjenjivati na teritoriji RS, dok u čl. 2 normira da organi RS neće sarađivati sa organima BiH u pogledu primjene Odluke OHR, odnosno dopuna KZ BiH iz čl. 145a. Dakle, aktom derogacije državnog propisa, ZoNOVP ulazi u područje ustavnog poretka BiH jer derogira ustavni princip normativne hijerarhije pravnih akata. U njegovom je centru pitanje primata važenja entitetskog i državnog propisa.

Prema slovu Ustava, BiH je složena država koja se sastoji od entiteta kao federalnih jedinica⁷⁴ koje nemaju državni subjektivitet⁷⁵. Ovakav državni model iziskuje neprotivrječan pravni poredak i potpunu hijerarhijsku saglasnost federalnih (entitetskih) propisa sa propisima organa BiH. Funkcionalnost države iziskuje harmoniju svih nivoa vlasti, „(...) koja se, između ostalog, očituje i kroz normativnu hijerarhiju koju Ustav BiH utvrđuje *expressis verbis* u čl. III/3.b) Ustava BiH i čl. XII/2.“⁷⁶ Klauzula o supremaciji iz čl. III/3.b) Ustava BiH strukturira pravni poredak upravo uspostavljanjem principa normativnog primata državnih nad entitetskim propisima. Naime, „[e]ntiteti i sve njihove administrativne jedinice će se u potpunosti pridržavati ovog Ustava, kojim se stavlja van snage (...) zakonske odredbe entiteta koje mu nisu saglasne, kao i odluka institucija BiH (...).“ Važno je primijetiti da se drugi dio ustavne odredbe odmiče od principa ustavnosti i uspostavlja princip normativne hijerarhije naspram *odluka* institucija BiH. Dakle, ovaj ustavni princip nalaže proglašenje neustavnim „(...) entitetski akt ako krši bilo koji državni propis.“⁷⁷ Odlukom US BiH U-9/00 potvrđen je legitimitet i ovlaštenje Visokog predstavnika da djeluje u kapacitetu vlasti BiH, dok su zakoni, odnosno odluke koje donese, prirode domaćeg zakona i moraju se smatrati zakonima institucija BiH⁷⁸. S tim u vezi je zaključeno da Odluka OHR kojom se dopunjuje KZ BiH predstavlja državni propis institucije

Druge zajedničke aktivnosti će biti razmatrane i usaglašavane u narednom periodu. Dostupno na: <https://www.narodnaskupstinars.net>.

⁷² Jedinstvo političkih partija u RS po predmetnom pitanju opravdava provjeru zakona i prije njegovog stupanja na snagu. Naime, nakon što je Klub Bošnjaka iz Vijeća naroda RS donio je Odluku o pokretanju zaštite vitalnog interesa, Vijeće Ustavnog suda RS za zaštitu vitalnog nacionalnog interesa je na 134. i 135. sjednici utvrdilo da odredbama ZoNOVP nije povrijeđen vitalni interes bošnjačkog naroda. Iz obrazloženja se jasno razaznaje da „(...) osporena normativna rješenja nemaju nacionalnu dimenziju i podjednako se odnose na sve građane RS koji su adresati ovih akata, bez obzira na njihovu nacionalnu pripadnost.“ Upotreba argumenta neutralnosti pravne norme, s obzirom na nacionalnu pripadnost građana RS, u funkciji je potvrde usklađenosti ZoNOVP sa Ustavom RS. Dostupno na: <http://www.ustavisud.org/Doc.aspx?cat=12&subcat=27&id=628&lang=hrv&tekst=1898>, očitavanje: 30. 09. 2021.

⁷³ Obrazloženje prijedloga ZoNOVP. Dostupno na: <https://www.narodnaskupstinars.net>, očitavanje: 04. 09. 2021.

⁷⁴ Čl. I.3. Ustava BiH.

⁷⁵ Treća djelimična Odluka US BiH, U-5/98, t. 14, (27. i dalje) 30. Dostupno na: <http://www.ohr.int/ohr-dept/legal/const/pdf/Djelomicna-odluka-3.pdf>, očitavanje 31. 08. 2021.

⁷⁶ Odluka US BiH U-1/11, od 13. 07. 2012, t. 83. Dostupno na: <http://www.ustavisud.ba/dokumenti/bs/U-1-11-508705.pdf>, očitavanje 31. 08. 2021.

⁷⁷ E. Šarčević, Odluka o državnoj imovini U-1/11, u: (ur.) E. Šarčević, *Državna imovina*, Sarajevo 2012, s. 12.

⁷⁸ V. Poglavlje 2, „Ustavna pozicija OHR“.

BiH⁷⁹. S obzirom da se odredbama ZoNOVP derogira čl. 145a KZ BiH, entitetski akt je u koliziji sa državnim propisom. Budući da nije u skladu s odlukom institucija BiH, on je neustavan. I to ne zbog nezakonitosti/neustavnosti entitetskog zakona, što nije predmetom razmatranja, već zbog kršenja principa normativne hijerarhije iz čl. III.3.b) Ustava BiH⁸⁰. Jer, „ne može biti nikakve sumnje o supremaciji Ustava BiH“⁸¹ kojim se uspostavlja odnos nadređenosti spram entitetskog pravnog sistema. U slučaju krivičnog gonjenja počinioca krivičnog djela iz čl. 145a KZ BiH, entiteti ne uživaju privilegiju odluke o saradnji sa organima BiH, već su u obavezi pružanja podrške državnim institucijama u sprovođenju zakona – entiteti i svi njihovi organi moraju se u potpunosti pridržavati Ustava BiH i odluka institucija BiH.

5. Zaključak

Odlukom OHR, koja predstavlja akt institucija BiH, dopunjen je pravni okvir odredbama o zabrani negiranja ratnih zločina. Ovim se izišlo u susret obavezi usaglašavanja inkriminiranja specifičnih oblika govora mržnje sa pravnom stečevinom EU u pogledu. U svojim reakcijama NSRS je prekršila princip normativne hijerarhije iz čl. III.3.b) Ustava BiH. Protivustavno djelovanje NSRS je podržano odlukom Vijeća za zaštitu vitalnog interesa Ustavnog suda RS upotrebom argumenta etničke neutralnosti ZoNOVP⁸². Time ukupni bilans harmoniziranog djelovanja zakonodavne i sudske vlasti RS rezultira aktom nedopuštene derogacije državnog propisa. Naime, entitetski zakon ne može derogirati propis institucija BiH, niti entiteti imaju pravo diskrecione odluke o saradnji sa institucijama BiH kada je riječ o krivičnom gonjenju poduzetom prema KZ BiH. Utoliko više što upravo novelirani čl. 145a KZ BiH neutralno i podjednako važi za sve građane BiH.

U pogledu kvalitete dopuna KZ BiH čl. 145a KZ BiH je u pogledu ograničavanja slobode izražavanja u skladu sa standardima čl. 10 EKLJP i praksom ESLJP. Zakonska obilježja djela zadovoljavaju zahtjev preciznosti norme, uz istovremenu obavezu Suda BiH da kroz praksu afirmira domet, sadržaj i značenje zabranjenih radnji, kao što je *grubo umanjenje*. Djelo iz st. (3), čl. 145a KZ BiH pripada grupi krivičnih djela apstraktne opasnosti koja se smatraju dovršenim činjenicom svjesnog poduzimanja zabranjene radnje, dok se posljedica ogleđa u rezultatu apstraktne opasnosti. Subjektivni element obuhvata i eventualni umišljaj. S tim u vezi, standard dokazivanja djela iz ovog stava mora biti fokusiran na *način* na koji su izvršene radnje odobravanja, poricanja, grubog umanjenja ili pokušaja opravdanja. Drugim riječima, da li je sam način izvršenja radnje podoban da može formirati mržnju ili prouzrokovati nasilje, bez da je potrebno dokazivati njihov faktički nastanak. Kao kriterij procjene može poslužiti praksa ESLJP – kontekst, cilj i značaj izvršene radnje, javno ovlaštenje, odnosno status i funkcija počinioca, širina dostupnosti informacije i slično.

⁷⁹ Komplementarno principu funkcionalne dualnosti vlasti, u čl. 1 Odluke OHR propisano je da dopune KZ BiH stupaju na snagu na privremenoj osnovi, sve dok ih Parlamentarna skupština BiH ne usvoji u istom obliku, bez izmjena i dopuna i bez dodatnih uslova. V. Odluku OHR (bilj. 3).

⁸⁰ Detaljno o distinkciji pojmova materijalne neustavnosti i kršenja principa normativne hijerarhije v. Šarčević (bilj. 77), ss. 11-16.

⁸¹ Djelimična Odluka US BiH U-5/98, st. 31. Dostupno na <https://www.ustavnisud.ba/uploads/odluke/bs/U-5-98-12200.pdf>, očitavanje 30. 08. 2021.

⁸² V. obrazloženje Vijeća za zaštitu vitalnog interesa Ustavnog suda RS (bilj. 72).

U slučajevima masovnog počinjenja ovog krivičnog djela, obaveza efikasnosti pravosuđa, komplementarno sa legitimnim ciljevima izlistanim u preambuli Odluke OHR, iziskuju evolutivan pravni pristup uz primjenu teleološkog, sistemskog i analognog tumačenja *pojma odgovorno lice iz st. (7)*, čl. 145a KZ BiH sa standardima *razloga cjelishodnosti iz čl. 26*, te procjeni *doprinosa* učinjenju djela prema logici čl. 376 ZKP BiH. Efikasan sudski postupak sa strogom procesnom disciplinom mora pratiti tužilački rad. Imajući u vidu oskudnu praksu Suda BiH po čl. 145a KZ BiH, teško se oteti utisku da izlistane primjedbe stručne javnosti ne predstavljaju *a priori* bezrazložan otpor, te opravdanje za neaktivnost i odbacivanje odgovornosti za nerad⁸³. Unatoč tome, kultura pravnog formalizma ne može biti zapreka da dopune čl. 145a KZ BiH retributivno i preventivno djeluju u pravcu dekontaminiranja javnog prostora u BiH od zabranjenog govora mržnje i promoviranja revizionizma sudskih činjenica.

⁸³ U tom pravcu B. Perić: „Negiranje genocida nije trebalo prebaciti pravosuđu! Negiranje genocida je politička odgovornost! Širenje mržnje i negiranje genocida se kažnjava političkim odlukama! Lopticu prebacili pravosuđu, a političari i dalje negiraju genocid i šire mržnju!“. Dostupno na: <https://www.face.ba/vijesti/bih/peric-predvidam-parlament-prihvata-dodikov-i-inzkov-zakon-rs-nije-genocidna-a-genocid-je-bio/107673>, očitavanje 31. 08. 2021.